

Het boek van verloren namen

Kristin Harmel bij Boekerij:

*Als we elkaar terugzien
Ik wist het al
Jij kan me helpen
Zolang er sterren aan de hemel staan
Een dichtbij verleden
Het boek van verloren namen*

Kristin Harmel

Het boek van verloren namen

*In 1942 hielp Eva Joodse kinderen te ontsnappen aan de razziâ's.
Nu is zij de enige die het geheim van hun identiteit kan ontrafelen.*

ISBN 978-90-225-9153-6

ISBN 978-94-023-1552-3 (e-book)

NUR 302

Oorspronkelijke titel: *The Book of Lost Names*

Vertaling: Irene Goes

Omslagontwerp: Simon & Schuster, bewerkt door DPS Design & Prepress Studio, Amsterdam

Omslagbeeld: Trevillion, GettyImages

Zetwerk: Text & Image, Assen

© 2020 Kristin Harmel. Published in agreement with the author, c/o Baror International, Inc., Armonk, New York, U.S.A.

© 2021 Nederlandse vertaling Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor mijn lieve Swan Valley-zussen

Wendy, Allison, Alyson, Emily en Linda.

Want zij begrijpen, zoals alleen schrijvers en lezers dat echt kunnen, dat boeken de kracht hebben om levens te veranderen.

En voor bibliotheekmedewerkers en boekverkopers overal, want jullie zorgen dat die boeken die levens kunnen veranderen, terecht komen bij de mensen die ze het hardst nodig hebben.

§ 1 §

mei 2005

Het is zaterdagochtend, en ik ben halverwege mijn werkdag in de openbare bibliotheek Winter Park als mijn oog erop valt.

Het boek dat ik meer dan zes decennia geleden voor het laatst zag.

Het boek waarvan ik dacht dat het voor altijd verdwenen was.
Het boek dat zo belangrijk voor me is geweest.

Het staart me aan vanaf een foto in *The New York Times*, die iemand opengeslagen heeft achtergelaten op de inleverbalie. Terwijl ik mijn hand uitsteek om de krant te pakken valt alles om me heen stil, en ik zie mijn hand bijna net zo hevig trillen als de laatste keer dat ik het boek vasthad. ‘Dit kan niet waar zijn,’ fluister ik.

Ik staar naar de foto. Een man van in de zeventig kijkt me aan. Zijn witte haar is dun en slierterig, en zijn ogen kikkerachtig achter een bril met jamglazen.

‘Zestig jaar na WOII wil Duitse bibliothecaris boeken herenigen met rechtmatige eigenaren’, kondigt de kop aan, en ik wil naar de man op de foto roepen dat ik dat ben, de rechtmatige eigenaar van het boek dat hij toont, de vale in leer gebonden band met het omgekrulde hoekje rechtsonder en op de rug de in gouden letters

gedrukte titel *Epîtres et Evangiles*. Het is van mij, en van Rémy, een man die al heel lang dood is, een man aan wie ik niet meer zou denken, zo zwoer ik na de oorlog.

Toch heb ik deze week aan hem gedacht, al heb ik nog zo mijn best gedaan. Morgen, op 8 mei, viert de wereld de zestigste verjaardag van v-dag, de dag van de overwinning op nazi-Duitsland in Europa. Dan is het onmogelijk, met al die piepjonge nieuwslezers die het heel plechtig over de oorlog hebben alsof ze er ook maar iets van begrijpen, om niet aan Rémy te denken, niet te denken aan de tijd die we samen hebben doorgebracht, niet te denken aan de mensen die we hebben gered en aan hoe het is afgelopen. Hoewel mijn zoon altijd zegt dat het een zegen is om op mijn leeftijd nog zo scherp van geest te zijn, is dit er wat mij betreft een met twee kanten, zoals wel vaker met zegeningen.

Meestal wil ik het liefst gewoon alles vergeten.

Ik knipper de onwelkome gedachten aan Rémy weg en richt mijn aandacht op het artikel. De man op de foto is Otto Kühn, bibliothecaris bij de Zentral- und Landesbibliothek in Berlijn, die er zijn levensmissie van heeft gemaakt om boeken die door de nazi's zijn geroofd, terug te geven aan hun oorspronkelijke eigenaar. Blijkbaar zijn er meer dan een miljoen van dit soort boeken alleen al in de collectie van zijn bibliotheek, maar het exemplaar dat hij in zijn handen heeft, mijn boek, dat is het boek waarvan hij naar eigen zeggen wakker ligt.

‘Deze religieuze tekst,’ zo heeft Kühn aan de verslaggever verteld, ‘is van de vele mysteries die onze boekplanken bezetten, mijn favoriet. Uitgebracht in Parijs, in 1732, en een zeer zeldzaam exemplaar, maar dat is niet wat het zo bijzonder maakt. Het is uniek, omdat we in het binnenwerk een intrigerende puzzel aantreffen: een soort code. Van wie was dit boek? Wat is de betekenis van de code? Hoe is het tijdens de oorlog in Duitse handen te-

rechtgekomen? Dat zijn de vragen die rondspoken in mijn hoofd.

Ik voel tranen opwellen, tranen die hier niet op hun plek zijn. Ik veeg ze weg, en ik ben boos op mezelf dat ik nog steeds zo emotioneel ben na al die jaren. 'Wees blij dat het alleen vragen zijn die bij je komen spoken,' zeg ik zacht tegen Kühn. 'En geen echte geesten.'

'Eh, mevrouw Abrams? Hebt u het tegen die krant?'

Ik schrik op uit de nevelen van mijn geheugen door de stem van Jenny Fish, de assistent-manager van de bibliotheek. Zo'n type vrouw dat houdt van klagen, en die het leuk schijnt te vinden om bij elke kans die ze krijgt te opperen dat ik met mijn zesentachtig jaar misschien een keer met pensioen moet. Ze kijkt me altijd heel achterdochtig aan, alsof ze niet kan geloven dat ik op mijn leeftijd nog steeds hier wil werken.

Ze heeft geen idee wat het is als je passie voor boeken zo groot is dat je zonder ze zou sterven, dat je gewoon niet meer in staat zou zijn te ademen, dat je zou ophouden te bestaan. Ik vind het onbegrijpelijk dat zij ooit bibliothecaresse heeft kunnen worden.

'Ja, Jenny, ik heb het tegen de krant,' antwoord ik, zonder op te kijken.

'Tja, nou, misschien is het beter om dat niet te doen waar de gasten bij zijn.' Ze zegt het zonder ironie. 'Straks denken ze nog dat je dement bent.' Ze heeft geen gevoel voor humor.

'Bedankt, Jenny. Je hebt vaak zulk enorm bruikbaar advies.'

Ze knikt met een serieus gezicht. Kennelijk is het ook voor haar onbegrijpelijk dat iemand die eruitziet zoals ik, klein, grijs haar, oma, in staat is tot ironie of sarcasme.

Maar vandaag heb ik daar geen tijd voor. Het enige waar ik aan kan denken is het boek. Het boek dat zo veel geheimen in zich droeg. Het boek dat van me werd afgepakt voordat ik kon uitvin-

den of het dat ene antwoord bevatte waar ik zo wanhopig naar zocht.

En nu zit er slechts een vlucht tussen mij en de man die de sleutel heeft tot alles.

‘Durf ik het aan?’ fluister ik naar de foto van Otto Kühn. Ik beantwoord mijn eigen vraag voordat de twijfel de overhand kan krijgen. ‘Ik moet wel. Ik ben het verplicht aan de kinderen.’

‘Mevrouw Abrams?’ Dat is Jenny weer, die me bij mijn achternaam noemt, hoewel ik haar al honderd keer heb gevraagd me bij mijn voornaam Eva te noemen, zoals ze ook doet bij het jongere personeel. Maar helaas, voor haar ben ik gewoon een oudere dame. De beloning die een mens wacht voor het doorleven van talloze decennia, is een geleidelijk proces van uitgevlakt worden.

‘Ja, Jenny?’ Eindelijk kijk ik op.

‘Wil je liever naar huis?’ Ik denk dat ze aanneemt dat ik nee zal zeggen. Ze grijnst een beetje, zo zeker is ze van haar superioriteit. ‘Misschien even bijkomen?’

Daarom vind ik het heerlijk om haar recht in de ogen te kijken, even te lachen, en dan te zeggen: ‘Ja, Jenny, heel erg bedankt. Dat zou ik heel fijn vinden.’

Ik gris de krant mee en loop weg.

Zodra ik thuis ben, in mijn knusse bungalow op maar vijf minuten lopen van de bibliotheek, zet ik mijn computer aan.

Ja, ik heb een computer. En ja, ik kan ermee overweg. Mijn zoon Ben heeft de slechte gewoonte dat hij computerwoorden heel langzaam uitspreekt als ik erbij ben, *in-ter-net* en *e-mai-len*, alsof het hele concept technologie me misschien boven de pet gaat. Ik kan het hem ook moeilijk kwalijk nemen, niet echt. Toen Ben werd geboren was de oorlog al acht jaar voorbij, en ik had Frankrijk en de persoon die ik was geweest ver achter me gelaten.

Ben heeft me altijd alleen gekend als bibliothecaresse en huisvrouw, die soms een beetje struikelde over haar Engels.

Ergens moet hij het verkeerde idee hebben opgevat dat ik maar een simpel mens ben. Wat zou hij zeggen als hij wist hoe het zat?

Het is mijn eigen schuld dat ik het hem nooit heb verteld, dat ik de fout niet heb rechtgezet. Maar als je eenmaal gewend bent geraakt aan je beschermende schulp, dan is het moeilijker dan je zou denken om op te staan en te zeggen: ‘Eerlijk gezegd, jongens, dít is wie ik ben.’

Misschien was ik ook bang dat Bens vader, mijn man Louis, me zou verlaten als hij zich realiseerde dat ik iemand anders was dan de persoon die ik wilde dat hij zag. Hij heeft me sowieso alleen achtergelaten – alvleesklierkanker, tien jaar geleden – en hoewel ik zijn gezelschap mis, ben ik ook gaan inzien dat ik waarschijnlijk al eerder zonder hem had gekund.

Ik ga naar de website van Delta, uit gewoonte denk ik, aangezien Louis vaak moest reizen voor zaken en bij deze vliegmaatschappij gebruikmaakte van het frequent-flyer-programma. Ticketprijzen zijn exorbitant hoog, maar ik heb meer dan genoeg op mijn spaarrekening. Het is even voor twaalven, er gaat een vlucht over drie uur en nog een om vijf over half tien vanavond, met een overstap morgen in Amsterdam. Dan land je om tien over half vier in Berlijn. Ik klik op de tweede optie en boek direct de vlucht. Het heeft iets poëtisch, de gedachte dat ik in Berlijn zal aankomen precies op de dag dat het zestig jaar geleden is dat de Duitsers hun onvoorwaardelijke overgave aan de geallieerden ondertekenden in diezelfde stad.

Er gaat een rilling door me heen, en ik weet niet of het van angst is of van opwinding.

Ik moet een koffer inpakken, maar eerst moet ik Ben bellen.

Hij zal het niet begrijpen, maar misschien wordt het tijd dat hij erachter komt dat zijn moeder niet de persoon is die hij dacht dat ze was.

§ 2 §

juli 1942

Boven de bibliotheek van de Sorbonne in het vijfde arrondissement van Parijs was de lucht grijs, en zwaar van de regen. Eva Traube stond vlak voor de hoofdingang de luchtvochtigheid te vervloeken. Ook zonder in de spiegel te kijken wist ze dat haar donkere, schouderlange haar al was verdubbeld in volume, waardoor ze ging lijken op een paddenstoel. Niet dat het veel uitmaakte, want het enige wat mensen zou opvallen was de gele ster met zes punten die links op haar vest genaaid zat. Het vlakke verder alles uit wat haar maakte tot wie ze was: haar identiteit als dochter, als vriendin, als anglofiel die werkte aan haar doctoraat in de Engelse literatuur.

Voor veel Parijzenaren was ze nu alleen nog een Jodin.

Ze huiverde, opeens was het guur. De hemel was onheilspellend, alsof die iets wist wat zij niet wist. De schaduwen veroorzaakt door de samenpakkende wolken leken de fysieke belichaming van de duisternis die over de stad was gevallen.

Courage, zou haar vader zeggen, in het Frans, nog altijd niet accentloos, zijn Pools scheen erdoorheen. *Kop op. De Duitsers kunnen ons alleen het leven zuur maken als wij dat toestaan.*

Maar zijn optimisme was niet reëel. De Duitsers konden de Franse Joden heel goed het leven zuur maken, wanneer ze maar

wilden, of Eva en haar ouders daar nu in berustten of niet.

Ze keek weer naar de hemel, en woog de opties. Ze was van plan geweest om naar huis te lopen, om de metro te vermijden met zijn nieuwe regels, Joden mochten alleen in de laatste, bloedhete en benauwde wagon reizen, maar als het nu ging regenen, dan was ze misschien ondergronds toch beter af.

‘Ah, *mon petit rat de bibliothèque*.’ Een zware stem vlak achter Eva haalde haar uit haar gedachten. Ze wist wie het was voordat ze zich omdraaide, want er was maar één persoon die haar liefkozend ‘mijn kleine boekenwurm’ noemde.

‘*Bonjour, Joseph*,’ zei ze stijfjes. Ze voelde een warme gloed naar haar wangen stijgen, en ze schaamde zich voor het feit dat ze zich aangetrokken voelde tot hem. Joseph Pelletier was een van de weinige andere studenten op de Engelse faculteit die de gele ster droeg, ook al was hij anders dan zij slechts half Joods en niet vroom. Hij was lang, met brede schouders, een dikke bos donker haar, en helblauwe ogen. Hij had het uiterlijk van een filmster, een opvatting die naar zij wist door veel meisjes op de faculteit werd gedeeld. Zelfs door de katholieke meisjes, wier ouders nooit zouden toestaan dat hun dochters het hof gemaakt werd door een Jood. Niet dat Joseph het type was om iemand het hof te maken. Hij zou je eerder verleiden in een donker hoekje in de bieb en je dan in katzwijn achterlaten.

‘Wat sta je te peinzen, kleintje,’ zei hij, en gaf haar lachend een kus op beide wangen. Zijn moeder kende haar moeder al van voordat zij werd geboren, en hij kon haar vaak het gevoel geven alsof ze nog steeds dat kleine kind was van toen ze elkaar net kenden, hoewel zij nu drieëntwintig was en hij zesentwintig.

‘Ik vroeg me alleen af of het gaat regenen,’ antwoordde ze, en draaide haar gezicht weg zodat hij niet zag dat ze bloosde door het fysieke contact.

‘Eva.’ De manier waarop hij haar naam zei, deed haar hart een slag overslaan. Toen ze hem weer durfde aan te kijken, had hij een zorgelijke blik in zijn ogen. ‘Ik zocht je.’

‘Waarvoor?’ Heel even hoopte ze dat hij zou zeggen *Om je mee uit eten te vragen*. Maar dat sloeg natuurlijk nergens op. Waar zouden ze überhaupt heen kunnen? Alles was dicht voor mensen die een ster droegen.

Hij boog voorover. ‘Om je te waarschuwen. Er gaan geruchten dat er iets aan zit te komen. Een massale razzia, vóór vrijdag.’ Ze voelde zijn warme adem tegen haar oor. ‘Ze hebben wel twintigduizend in het buitenland geboren Joden op de lijst.’

‘Twintigduizend? Dat is onmogelijk.’

‘Onmogelijk? Nee. Mijn vrienden hebben zeer betrouwbare bronnen.’

‘Je vrienden?’ Ze keken elkaar nu recht in de ogen. Ze had natuurlijk wel gehoord over de ondergrondse, mensen in het verzet die probeerden de nazi’s te saboteren hier in Parijs. Was dat wat hij bedoelde? Want wie anders zou zoiets kunnen weten? ‘Hoe kun je dat zo zeker weten?’

‘Hoe kun jij zo zeker weten dat het niet zo is? Uit voorzorg denk ik dat het beter is dat je met je ouders de komende paar dagen onderduikt.’

‘Onderduiken?’ Haar vader was typemachinereparateur, haar moeder parttime naaister. Ze hadden amper genoeg geld voor de huur van hun flat, laat staan voor een plek om zich te verschuilen. ‘Zullen we dan het Ritz maar boeken?’

‘Het is geen grap, Eva.’

‘Ik heb net zo’n hekel aan de Duitsers als jij, Joseph, maar twintigduizend mensen? Nee, dat geloof ik niet.’

‘Let goed op jezelf, kleintje.’ En precies op dat moment begon het te gieten. Joseph verdween in de regen, opgaand in een zee

van opgestoken paraplu's op de stoep die langs de fontein wegliep van de bibliotheek.

Eva vloekte binnensmonds. Regendruppels kletterden op de stenen, waarmee ze spekglad werden in de schemering van de namiddag, en toen ze de trappen afliep naar Rue des Écoles was ze in één klap doorweekt. Ze trok haar vest boven haar hoofd om zich te beschermen tegen de stortbui, maar daardoor zat haar ster, zo groot als haar handpalm, helemaal vooraan en in het midden.

'Vuile Jood,' mompelde een passant, zijn gezicht verborgen onder zijn paraplu.

Nee, vandaag zou Eva niet met de metro gaan. Ze haalde diep adem en begon te rennen in de richting van de rivier, in de richting van de boven alles uittorende Notre-Dame, naar huis.

'Hoe was het in de bieb vandaag?' Eva's vader zat aan het hoofd van hun bescheiden eettafel terwijl haar moeder waterige aardappelsoep in zijn kom schepte, met een vaal gewassen zakdoek om haar haar en een versleten katoenen jurk om haar lichaam. Vervolgens schepte ze op voor Eva. Ze waren alle drie terechtgekomen in de regen, en nu hingen hun truien voor het open raam te drogen, met de gele sterren hun kant op, als drie soldaatjes op een rij die stil toekeken.

'Het was prima.' Eva wachtte tot haar moeder zat voordat ze een hap nam van het smaakloze maal.

'Ik begrijp niet waarom je daar steeds maar weer heen gaat,' zei Eva's moeder. Ze stopte even met praten voor een lepel soep en trok haar neus op. 'Ze zullen je nooit je graad laten halen.'

'Dingen zullen veranderen, *Mamusia*. Dat geloof ik echt.'

'Jouw generatie met haar optimisme.' Eva's moeder zuchtte.

'Eva heeft gelijk, Faiga. De Duitsers kunnen deze maatregelen

niet eeuwig volhouden. Ze slaan nergens op.' Eva's vader lachte een lachje waarvan ze allemaal wisten dat het onecht was.

'Bedankt, *Tatus*.' Eva en haar ouders spraken elkaar nog altijd aan met Poolse kooswoorden, hoewel Eva, die in Parijs was geboren, nooit in het geboorteland van haar ouders was geweest. 'En hoe was het op jouw werk vandaag?'

Haar vader staarde naar zijn soep. 'Monsieur Goujon weet niet hoelang hij mij nog kan blijven betalen. Het zou kunnen dat we...? Zijn blik gleed naar Mamusia, vervolgens naar Eva. 'Het zou kunnen dat we weg moeten uit Parijs. Als ik mijn baan verlies, dan kan ik hier op geen enkele andere manier aan het werk komen.'

Eva wist wel dat dit moment ooit zou komen, maar toch voelde het als een stomp in haar maag. Als ze Parijs zouden verlaten, zou ze nooit meer teruggaan naar de Sorbonne, wist ze, en dan zou ze nooit haar Engelse graad halen, waar ze zo hard voor aan het werk was.

Haar vaders werk was al lange tijd in gevaar, sinds de Duitsers waren begonnen systematisch Joden uit de Franse samenleving te verwijderen. Zijn reputatie als de beste reparateur van schrijfen stencilmachines van Parijs had hem tijdelijk gered, hoewel hij geen werk meer mocht uitvoeren voor overheidsinstanties. Maar monsieur Goujon, zijn oude chef, had zich over hem ontfermd door hem te betalen voor onderhandse klussen, die hij grotendeels thuis uitvoerde. Er stonden dan ook elf typemachines in verschillende stadia van ontmanteling naast elkaar opgesteld in de zitkamer, wat aangaf dat hem een lange avond werk wachtte.

Eva nam een diepe teug adem, zoekend naar iets van hoop. 'Misschien is het beter als we vertrekken, *Tatus*.'

Hij keek haar aan, knipperend met zijn ogen, en moeder viel stil. 'Beter, *stoneczko*? ' Haar vader had haar altijd zo genoemd, het was Pools voor zonnetje, en ze vroeg zich af of hij nu, net als

zij, de bittere ironie ervan inzag. Want was de zon niet ook gewoon een gele ster?

‘Weet je wat, ik kwam vandaag Joseph Pelletier tegen...’

‘Och, Joseph!’ viel haar moeder haar in de rede. Ze hield haar handen tegen haar wangen als een verliefd schoolmeisje. ‘Zo’n knappe jongen. Heeft hij je eindelijk voor een afspraakje gevraagd? Ik heb altijd de hoop gehad dat jullie wat met elkaar zouden krijgen.’

‘Nee, Mamusia, dat is het niet.’ Eva wisselde blikken uit met haar vader. Eva koppelen aan een geschikte jongeman leek een onevenredig groot deel van Mamusia’s gedachten te beslaan, alsof ze niet midden in een oorlog zaten. ‘Nou, hij kwam naar me toe om me iets te vertellen. Het gerucht gaat dat er wel twintigduizend in het buitenland geboren Joden op de lijst staan om de komende dagen te worden opgepakt.’

Eva’s moeder fronste. ‘Wat een onzin. Wat moeten ze in hemelsnaam met twintigduizend mensen zoals wij?’

‘Dat zei ik ook.’ Eva keek naar haar vader, die nog steeds niets had gezegd. ‘Tatus’?

‘Dat is inderdaad een angstig bericht om te horen,’ zei hij na een lange stilte, in trage en afgemeten woorden. ‘Hoewel Joseph volgens mij wel iemand is die kan overdrijven.’

‘Natuurlijk niet. Hij is zo’n leuke jongeman,’ zei Eva’s moeder meteen.

‘Faiga, hij heeft Eva overstuur gemaakt, en met welk doel? Zo dat hij zichzelf op de borst kan slaan om zijn goede connecties? Een fatsoenlijke jongen heeft dat niet nodig.’ Tatus wendde zich weer tot Eva. ‘Śłoneczko, ik wil niet negeren wat Joseph heeft gezegd. En ik ben het met hem eens dat er inderdaad iets broeit. Maar ik heb deze maand al zo veel geruchten gehoord, waarvan dit het meest extreme is. Twintigduizend? Dat is onmogelijk.’

‘Maar toch, Tatuś, wat als hij gelijk heeft?’

Als antwoord stond hij op van tafel en keerde een paar tellen later terug met een klein gestencild pamflet. Hij gaf het aan Eva, die het vlug doorlas. *Neemt maatregelen om te schuilen... Verweert u tegen de politie... Poogt te vluchten.* ‘Wat is dit?’ fluisterde ze terwijl ze het doorgaf aan haar moeder.

‘Dit werd gisteren onder onze deur geschoven,’ zei haar vader.

‘Waarom heb je dat niet verteld? Het klinkt als een waarschuwing, precies zoals wat Joseph zei.’

Hij schudde langzaam zijn hoofd. ‘Dit is niet de eerste keer, Eva. De Duitsers heersen net zo goed met angst als met wapens. Als we bij elk vals bericht dat langskomt in onze schulp kruipen, dan hebben zij gewonnen, snap je? Dan ontnemen ze ons ons gevoel van zekerheid, ons welbevinden. Dat laat ik niet gebeuren.’

‘En trouwens, we hebben toch helemaal niets misdaan,’ voegde Eva’s moeder toe. ‘We zijn hardwerkende burgers.’

‘Ik weet niet of dat uiteindelijk zo veel zal uitmaken.’ Eva’s vader leunde voorover en gaf een paar klapjes op Eva’s hand, vervolgens aaide hij de wang van zijn vrouw. ‘Maar voorlopig zitten we goed. Laten we eten, voordat het koud wordt.’

Maar Eva had geen eetlust meer, en terwijl ze met haar lepel de aardappels rondschoof in haar kom, voelde ze haar maag verkrampen door een dreigend voorgevoel dat zich niet liet wegvagen door de bezwerende woorden van haar vader.

Later die avond, toen Mamusia al naar bed was, trof Tatuś Eva aan in de kleine bibliotheek naast de zitkamer, voor de planken die waren volgestouwd met alle boeken die zij beiden zo koesterden. Hij had haar geleerd van lezen te houden, wat een van de grootste geschenken is die je als ouder je kind kan geven, en zo had hij de wereld voor haar geopend. De meeste avonden zaten zij en haar vader samen in stilte te lezen, maar op dit moment

was Eva daarvoor te afgeleid. In plaats daarvan zat ze op de bank, zomaar wat te tekenen op een kladblok, een nerveuze gewoonte die ze had overgehouden aan haar kindertijd, toen het haar rustig maakte om de mensen en dingen om haar heen te tekenen.

‘Śłoneczko,’ zei hij zachtjes.

Ze keek op, de punt van haar potlood bleef hangen boven een gedetailleerde schets van de bescheiden kroonluchter aan het plafond. ‘Ik dacht dat je al naar bed was, Tatuś.’

‘Ik kon niet slapen.’ Hij kwam naast haar zitten. ‘Er is iets wat ik je moet vertellen. Als de Duitsers je moeder en mij komen ophalen, dan wil ik dat je rechtstreeks naar monsieur Goujon gaat.’

Eva staarde hem aan. ‘Je zei dat je niet geloofde wat Joseph zei.’

‘Doe ik ook niet. Maar er gebeuren hier doorlopend allerlei vreselijke dingen. Het zou stom zijn om te doen alsof dat ons niet kan overkomen. Maar jij, śłoneczko, jij moet veilig zijn. Jij bent Frans. Als wij worden opgepakt, moet jij zien weg te komen voordat het nog verder verslechtert.’

‘Tatuś...’

‘Zorg dat je in de vrije zone terecht komt, en zo mogelijk, ga dan naar Zwitserland, waar het veilig is. Daar wacht je het einde van de oorlog af. We komen je weer ophalen.’

Opeens werd ze overmand door verdriet. De vrije zone? Daarvan lag de grens vele kilometers ten zuiden van Parijs, daar waar het land in twee helften was verdeeld, waarbij de nazi’s het zuiden aan de Fransen hadden gelaten. Zwitserland voelde als hele werelden verder. ‘Waarom kunnen we niet met zijn allen vertrekken? Nu meteen?’

‘Dat zou veel te veel opvallen, Eva. Ik wil gewoon dat je er klaar voor bent, als er een dag komt dat je moet gaan. Je zult papieren nodig hebben waarop je niet geregistreerd staat als Jodin. Monsieur Goujon zal je helpen.’

Het voelde alsof iemand alle lucht uit haar longen sloeg. ‘Heb je dat al met hem besproken?’

‘Ja, en ik heb hem betaald, Eva. Al ons spaargeld. Hij heeft me zijn woord gegeven. Hij heeft toegang tot alles wat nodig is om een nieuwe identiteitskaart voor jou te maken. Dat zal genoeg zijn om je Parijs uit te krijgen.’

Ze probeerde haar tranen weg te knippen. ‘Zonder jou ga ik niet, Tatuś.’

Hij nam haar handen in de zijne. ‘Je moet, Eva! Beloof me dat je dat wel doet, als het zover komt.’

‘Maar...’

‘Je moet het me beloven. Ik kan alleen door met leven als ik zeker weet dat jij er alles aan doet om ook in leven te blijven.’

Ze keek hem in de ogen. ‘Ik beloof het je. Maar, Tatuś, we hebben toch nog tijd? Tijd om een ander plan te verzinnen om samen naar de vrije zone te kunnen gaan?’

‘Natuurlijk, słoneczko. Natuurlijk.’ Maar zijn blik dwaalde af. Tegen de tijd dat hij haar weer aankeek was de wanhoop in zijn ogen zo diep, en zo donker, dat Eva wist dat hij er zelf niet in geloofde.

Het was even na vier uur ’s nachts, twee dagen later, toen er op de deur werd geklopt. Eva had onrustig geslapen, dromend over vervaarlijke draken die een kasteel bestoken. Ze schrok wakker in paniek. *Joseph had gelijk. Ze staan voor de deur.*

Ze hoorde haar vader met langzame, vaste tred door het appartement lopen. ‘Tatuś!’ riep ze, terwijl ze haar ochtendjas greep en in de versleten leren laarsjes schoot die ze bij haar bed had staan voor het geval ze moest vluchten. Wat zou ze nog meer nodig hebben als de Duitsers hier waren om hen op te pakken? Moest ze een koffer inpakken? Had ze daar tijd voor? Waarom had ze niet naar Joseph geluisterd?

‘Tatuś, alsjeblieft!’ schreeuwde ze, toen haar vaders voetstapen stopten. Ze wilde hem zeggen dat hij moest wachten, dat de tijd moest worden stopgezet, dat alles moest worden bevroren in het laatste moment in het voordien, maar ze kon de woorden niet vinden, en dus rende ze in plaats daarvan haar kamer uit, de zitkamer in. Ze was net op tijd om te zien dat hij de deur opendeed.

Terwijl ze de panden van haar ochtendjas strak om zich heen gekruist vasthield, wachtte ze op het geblafte bevel van de Duitsers die vast en zeker aan de andere kant van de drempel moesten staan. Maar in plaats daarvan hoorde ze een vrouwenstem en kon ze het gezicht van haar vader iets zien verzachten toen hij een stap naar achteren deed. Een tel later liep de buurvrouw van de andere kant van de gang, madame Fontain, achter hem aan naar binnen. Ze keek zuur.

‘Tatuś,’ vroeg Eva, en hij draaide zich om. ‘Zijn het niet de Duitsers?’

‘Nee, słoneczko.’ De lijnen in zijn gezicht waren nog niet volledig ontspannen, en Eva wist dat hij net zo bang was geweest als zij. ‘Madame Fontains moeder is ziek. Ze vroeg zich af of jij of je moeder op haar dochters wil passen terwijl zij met haar naar *docteur* Patenaudes appartement gaat.’

‘Simone en Colette slapen nog, dus daar heb je geen kind aan,’ zei madame Fontain, zonder oogcontact te maken. ‘Ze zijn pas twee en vier.’

‘Ja, ik weet hoe oud ze zijn,’ zei Eva stijfjes. Net een dag eerder had Eva de meisjes gezien op de binnenplaats. Ze had gebukt om gedag te zeggen, en de oudste, Colette, begon heel vrolijk te kletsen over vlinders en appels, toen madame Fontain uit het niets was verschenen en de twee meisjes haastig had weggetrokken. Terwijl zij om de hoek verdwenen, had Eva gehoord hoe ze hen berispte dat het gevaarlijk was om met Joden om te gaan.

‘Ik heb andere appartementen geprobeerd maar niemand doet open. Alstublieft. Ik zou het niet vragen als het niet nodig was.’

‘Natuurlijk passen we op uw dochters.’ Eva’s moeder was haar slaapkamer uit gekomen, haar nachtjapon had ze al vervangen door een simpele katoenen jurk met een vest. ‘Daar zijn burens voor. Eva komt mee. Ja toch, schat?’

‘Ja, Mamusia, natuurlijk.’ De vader van de meisjes was naar het front vertrokken, waarschijnlijk dood, en ze hadden niemand anders.

‘Eva, kleed je even aan.’ Eva’s moeder wendde zich weer tot madame Fontain. ‘Gaat u maar. Geen zorgen. Wij letten op de meisjes.’

‘Dank u wel,’ zei madame Fontain, maar ze kon hen nog steeds niet in de ogen kijken. ‘Ik kom zo gauw mogelijk terug.’ Ze drukte een sleutel in Mamusia’s hand en verdween voordat ze nog iets konden zeggen.

Eva trok snel de jurk aan die ze de dag ervoor had gedragen en fatsoeneerde haar haren voordat ze naar haar ouders ging in de zitkamer. ‘Jullie weten toch wel wat madame Fontain van Joden vindt, of niet soms?’ Eva kon het niet laten om het te vragen.

‘Half Parijs denkt er zo over,’ zei haar moeder vermoeid. ‘Maar als we voor hen wijken, als we onze goedheid verliezen, dan staan we toe dat we worden uitgevlakt. Dat mogen we niet laten gebeuren, Eva. Echt niet.’

‘Ik weet het.’ Ze zuchtte en kuste haar vader gedag. ‘Ga maar terug naar bed, Tatus. Geen zorgen over Mamusia en mij.’

‘Goed zo, meisje,’ zei hij, met een kus op haar wang. ‘Let maar goed op je moeder.’ Hij gaf Mamusia een tedere kus, en terwijl ze de gang in liepen, deed hij de deur dicht. Met een zachte klik viel hij achter hen in het slot.

Twee uur later waren Colette en Simone nog steeds in diepe

slaap in hun bedjes, en lag Mamusia naast haar op de bank zachtjes te snurken. Eva was net in slaap gedommeld toen ze wakker schrok van gebonk in de gang. Het voorzichtigte licht van de vroege dageraad kwam langs de randen van de verduisteringsgordijnen naar binnen. Misschien waren madame Fontain en haar moeder terug.

Eva stond op van de bank, voorzichtig dat ze Mamusia niet zou wakken. Ze sloop naar de deur en hield haar oog voor het kijkgat, in de verwachting madame Fontain te zien morrelen met haar sleutels. Maar wat ze in plaats daarvan zag deed haar naar adem happen en achteruitwijken van schrik. Bevend dwong ze zichzelf opnieuw te kijken.

In de gang stonden drie Franse politieagenten voor de deur bij Eva's appartement, een paar deuren verderop. Weer klonk het gebonk waar ze wakker van was geworden; het was een agent in uniform die op haar deur bonkte. *O nee, Tatuś*, schreeuwde Eva in stilte. *Niet opendoen!*

Maar de deur van het appartement zwaaide open, en haar vader stapte naar buiten, gekleed in zijn beste pak, met op de linkerborst een keurig opgenaaide gele ster. Een van de agenten had een stapel papieren in zijn hand en zei iets tegen hem, maar Eva kon niet horen wat. Ze beet zo hard op haar lip dat ze bloed proefde. Ze drukte haar oor tegen de deur.

'Waar is uw vrouw?' hoorde Eva een zware stem vragen. Een andere agent duwde Tatuś opzij en liep naar binnen.

'Mijn vrouw?' Tatuś klonk opvallend kalm.

'Faiga Traube, oud achtenveertig jaar, geboren in 1894 in Krakau, Polen.' Zijn stem stond stijf van ongeduld.

'Ja, natuurlijk. Wel, zij past op de kinderen van een zieke vriendin.'

'Waar? Op welk adres?'